

TAHLİL VE TENKİDLER

TYURKOLOGİÇESKİY SBORNİK (Türkoloji Dergisi). K. şestidesyatileyu Andrey Nikolaeviça Kononova, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut Narodov Azii, Moskova 1966, 276 s.

Şimdiye kadar üç sayısı çıkmış olan bu dergi (1951, 1966, 1970) batıp çıkan Türkoloji mecmualarından farklı olarak, yayım tarihlerini bildirmedığı gibi, sürekli bir yayın olduğunu da hatırlatmaktadır. Son zamanlarda Sovyet Türkoloji mektebi tarafından kabul edilen bu tarz yayın, en iyi örneğini «*Türkoloji Dergisi*» adlı bu eserde bulmuş sayılır. Bu dergi dışında, müşterek çalışma sonuçlarını içerisine alan bir takım yeni Sovyet Rusya Türkoloji yayınları da mevcuttur. Bunlar hakkında, kısa da olsa gereken tanıtmayı, hiç de yadırgamadan dergilerimizde yayınlamaya çalışacağım. Bu arada yazıların çokluğunu dikkat nazarına alarak, bilgiye daha yakın olanların üzerinde genişçe durmaya çalışacağım. İşte bunlardan biri, ilk sayısı sayın ve değerli meslektaşımız Andrey Nikolaeviç Kononov'a, dostları ve öğrencileri tarafından sunulan «*Tyurkologičeskiy Sbornik*», üzerinde duracağım.

Müşterek makaleler topluluğunu içerisine alan eserin baş sunma sahifesi Kononov'un Bilgin, pedagog ve bilim kurucusu olduğunu belirttikten sonra, doğumun altmışıncı yılını, dünya Türkoloji alemine tanıtmaktadır. Benim de bir mektupla katıldığım bu anma, hiç şüphe yoktur ki, uzak, yakın bütün meslektaşlarını sevindirmiştir. İkinci makale ise jubiların eserlerinin bir bibliografyasını toplu halinde, tesbit etmiştir. Büyük bir yekûn teşkil eden üstadın makale ve eserleri, zaten Türkologlarca bilinmekteydi. Bu sefer bu liste sayesinde, Kononovun, meçhulümüz kalan yazılarını da ortaya koymuştur. Yazıları ile eski ciddi Türkoloji mektebinin devamcılarından.

«Tyurkologičeskiy Sbornik» iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm: Gramer, Sözlük ve Dialektolojiye, ikinci bölüm ise Tarih ve Filolojiye tahsis edilmiştir. Her bölüm konuları üzerine düzenlenerek, irili ufaklı şu araştırmaları içerisine almaktadır.

N.A. Baskakov, *Zamanımız edebi Türk dilleri sintaksındaki bazı tipolojik değişmelere dair*, adlı makale (s. 17-23) yedi sahifeden ibarettir. Baskakov, Tipolojik sintaks değişmelerini kısa ifadelerle belirtmiş ve konuyu aşağı yukarı şekillenmiş edebi diller sintaksında aramıştır. Yazara göre, bugünkü edebi dillerin sintaks çeşnisi, şöyle bir tasnife tabi tutulabilir: 1) Şiir dili, ki bu türden dil daha fazla gramer ve leksik ar-

kaizmi içerisinde barındırmaktadır. Bu tip diller arasında eski Azerbaycan, eski Özbek ve saire bulunmaktadır. 2) Nesir ve dramaturji dili ki, bu türden Türk dilleri diyalektik bir dil mirasına sahip bulunmaktadır. İçerisine öz halk Türkçesini de almaktadır. 3) İlmî publistik (basın) dili ki, içerisine bolca yabancı dil unsurlarını almaktadır. 4) Kitabet dili ki, konuşma dil unsurlarına yanaşı söz birleşiminde çeşitli değişikliklere baş vurmaktadır. Yazar bu kadar izahattan sonra Azerbaycan, Özbek, Türkmen, Başkır Türkçelerinden örnekler vermektedir. Türkolojinin bu çok tanınmış üstadının makalesi çok istifadeli bir sintaksik değişim fikrini ortaya atmıştır.

T.A. Borovkova, *Kaşgarlı Mahmudun «Divanı lügdtit-Türk»ünde dudak konsonları* (s. 24-27). Divandaki konsonlar arası münasebetlere dokunulmuştur. Bilinenleri kaynaklar üzerine desteklemekle yetinmiştir.

E.A. Grunina, *Türk dili kaynaklarına göre -a/ -e zaman şekilleri* (s. 28-36). Konu oldukça çekicidir. Bayan Grunina, bilhassa istek gramer şekli üzerinde fikrini yürütmekte ve bu zaman şekli hakkında Türkoloji edebiyatında mevcut çekimeli iddiaları incelemektedir. Ele alman şekil (*y*) *ayım*, ve diğer çekimli halleridir. Buraya *-ay*, *-gay*, şekli de dahildir. Konu Türkiye Türkçesi üzerine olduğundan, Bayan Grunina Türkiye bilginlerinin eserlerinden faydalanmıştır. A. Caferoğlu, J. Eckmann, M. Mansuroğlu, Talat Tekin, M. Ergin, Kılıçoğlu ve saire, gibi.

V.G. Guziv, *«Melik Danişment rivayeti»nin Leningrad müzesi kataloğundaki nüshasının bazı grafik özellikleri hakkında fonolojik izah tecrübeleri* (s. 37-43). XIV-XV. yüzyıllar Anadolu Türkçesi fonetiğinin bir örneği olarak Melik Danişment rivayeti ele alınmıştır. Yazma Leningrad müzesindedir. I. Melikof'un, işlediği nüsha ve etüd de dikkat nazarına alınmıştır. Araştırmada bilhassa imla yolu ile konu çözümlenmiştir.

L.V. Dmitrieva, *Asya milletleri Akademisi Enstitüsündeki Türk dilciliğine ait kaynaklar* (44-53). Çeşitli sözlüklerle, gramerler tasvir edilmektedir.

V.M. Jirmunskiy, *Türk şivelerinin lengvistik coğrafyasına ait bazı meseleler hakkında* (54-63). Dil coğrafyasına ait çeşitli meseleler üzerinde ndedurulmuştur. Bütün Türk şive ve ağızlarını ilgilendiren konu, layıkıyla aydınlatılamamıştır.

İ.V. Kormuşın, *Kauzatif fiillerin gramer ve leksiği hakkında (Türkiye Türkçesi malzemesi üzerine)* (64-73). Konu çok sınırlı fiiller üzerine aydınlatılmıştır.

N.İ. Letyagina, *Tuva ağızındaki ölçüye ait kelimeler hakkında* (74-79). Basit dialektik malzeme üzerine yapılmış bir tariftir.

E.N. Necip, *Kutb'un «Husrev ü Şîrîn»i ve dili* (80 -91). Tanınmış Orta-Asya Türkçesi ve kültürü araştırmacılarından sayılan yazar, haklı olarak, XIV. yüzyıl şark Türkçesinin çok önemli edebî anıtlarından biri olan bu eser üzerine eğilmiştir. Kutbun dili üzerine Hacımemiöglü tarafından yapılan son yeni yayın, zaman dolayısıyla makalede ele alınmamıştır. Zayançkovski'nin yayını ise önemle izlenmiştir. Fakat bu bilgilerin yanlış okuyuşuna temas edilmemiştir. Makale eserin edebî değeri üzerinde durmayı da ihmal etmemiştir.

D.M. Nasilov, *Eki Uygur Türkçesindeki -yük/ yuk geçmiş zaman eki ve muasır Türkçemizdeki etkisi* (92-104). Bu hususta söylenenleri dikkat nazarına aldıktan sonra bu ekin -dük/ -duk'tan farklı değer taşıdığı üzerinde durmaktadır. Konu hiç te açıklanmış sayılamaz.

Yu. Nemet, *Rusça «karandaş» sözünün türeyişi* (105-114). Üstat Nemeth, kendine has dikkatle konuyu ele alarak, Rusçadaki 'kalem' anlamında kullanan «Karandaş» kelimesini Türkçe «Kalam -daş» tan türeme olarak saymaktadır. Aynı zamanda *fabrikatör* «Caran D'Ache» müessesesinin adını da araştırmaya dikkati çekmiş olması sözün türeyiş teorisinde etkisi bulunacağı düşünebilenen bu fabrikayı da ihmal etmemiştir.

E.V. Sevortyan, *Türkçe as, askur-, ast, ası ve saire* (s. 115-119) *Türk dilleri etimolojik sözlüğü*, adlı hazırlanmakta olan eserden alınmış, basit ve kontrole ihtiyaç gösteren bir denemedir.

L.Yu. Tuguşeva, *Türk dillerinde söz dizini hakkında* (s. 120-127).

G. Hazai, *Kiril harfleriyle Türkçe transkripsiyon metni* (128-132).

M.Ş. Şiraliyev, *Geniş vokalli, birinci ve ikinci şahıs çoğul ekleri (Azeri Türkçesi ağızları malzemesi üzerine)* (135-136). Azeri ağızları içerisinde bulunan ve şimdiye kadar araştırılmamış: *almışah, almış-sah* gibi ekler üzerinde durulmuştur. Azerbaycan dialektolojisinin ilk kurucularından sayılan yazar, konusunu, küçük olmasına bakmayarak ustaca ortaya atmış ve dikkatimizi çekmiştir.

A.C. Şükürov, *Azeri Türkçesindeki ilkel zarflar* (137-145). Makalede Azeri Türkçesinde bolca kullanılan: *ne, niye, inişil, bayak, günasırı, angaru, becid* ve saire gibi sözler ve iştikakı üzerinde durulmuştur. Bu arada bazı arkaik unsurlar da ihmal edilmemiştir. Oldukça orijinaldir.

A.M. Şçerbak, *Türkçedeki aslı vokaller* (146-162). Tanınmış türko-loglardan sayılan Şçerbak makalesinde, ötedenberi üzerinde durduğu uzun vokallere yeniden temas etmektedir. O, bu türden vokalleri aslı ve sonradan gelişen şekillerde ele almaktadır. Bundan dolayı da yazar, kaynak Türk kelimelerini hep «yıldız»la süslemek mecburiyetinde kalmıştır. Kısacası biraz hipoteze kaçmıştır.

«Sbornik»in ikinci Tarih ve Filoloji bölümünde ise yer alan araştırma ve incelemeler şunlardır :

S.M. Abramzon, *Kırgızların etnik tarihinden (165-167)*.

G.F. Blagova, *Rusyada Babürnâmenin araştırılması tarihine dair (s. 168-176)*. Makalede bütün inceliklerine kadar, Babur şahın ünlü eseri olan «Babürnâme»nin Rusyada araştırılması tarihi ortaya konulmaktadır. Bu suretle bütün Rusya Türkologlarmca yapılan araştırmalar bir araya getirilmiştir.

S.İ. Vaynşteyn, M.V. Kryukov, *Kadim Türklerin kılığı hakkında (176-187)*. Konu Türk etnik yapısı için ışık tutan kaynaklardan biri sayıldığı halde, müstakilen ele alınmamıştır. Her iki araştırmacı çeşitli kazılardan elde edilen malzemeye dayanarak eski Türkün dış görünüşünü, ve kılığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Hipotetik görüşlerle beraber, şimdiye kadar bilinen bazı noktalara da ilişilmiştir. Bunlardan birisi eski Türklerin «uzun saç» taşıdıkları gerçeğidir. Buna dayanarak araştırmacılar, eski Bulgar Türklerinin taşıdıkları «uzun saçı» belirtmişlerdir. Fakat kendilerinden önceki araştırmaları tetkik etmeden bırakmışlardır. Nitekim 1961 yılı VI. Ankara Türk Tarih Kongresinde okuduğum «Çin kaynaklarının Saçören Türkleri» adlı raporumu [Kongre Bildirileri, Ankara 1967, s. 89 ve devamını] görmüş olsalardı, bu saç taşımının eski Türklerin ve hatta bugünkü bazı Türk boylarının milli bir kılığı olduğunu kolayca görmüş olurlardı. Bununla beraber makale çok cazip ve dikkat çekicidir.

A.D. Graç, *Kadim Türk çağının kronolojik ve etno - kültür sınırları (188-193)*. Yazarın ele aldığı çağ veyahut devre altıncı yüzyıla onuncu yüzyılın ilk çeyreğini içerisine almaktadır.

A. Zayançkovsky, *Sekizinci-onbirinci yüzyıllar Türkleri hakkında en eski Arap hadisleri (s. 194-201)*. Kaşgarlı Mahmut tarafından canlandırılan Türkler hakkındaki hadisler konusu, yazar tarafından, kaynaklar üzerine geniş bir surette desteklenmiş ve bir takım yenileri de ortaya konulmuştur. Yazar konuya ait bütün yayınları takip etmekten geri kalmamıştır.

S.G. Klyaştorıny, *Tonyukuk -Aşide Yuançjen (s. 202-205)*. Eski Orhun yazıtları son çağ araştırmacılarının başında yer alan yazar, Türk tarihinin bu çağma, dikkate değer bir takım yenilikler katmıştır. Faydalı araştırmacı eserleri yanında bu küçük makalesi de vaktiyle, alman bilginlerinden F. Hirt'in, Tonyukuk adının Aşide-Yuançjen'in aynı olduğu hipotezi üzerinde durmaktadır. Son çağ eski Türk tarihi araştırmacılarından Liu-Mau-tsai bu teoriyi kesinlikle red etmektedir. Fakat yazar Tonyukuk

kelimesi hakkında ileri sürülen iştikak delillerini, birer birer red veya aydınlatarak, Tonyukuk kelimesi iştikakiyle, çince Yuan-Çjen kelimesinin türeyişi ve yapısı arasında bir bağ görmüş, buna göre de, Hirt'e hak vermiştir. Yani Tonyukuk ve Yuan-Çjen aynı adamın adı olarak kabul edilmiştir. Zaten Orhun yazıtlarında «Türklerin kendi milli adlarını bırakarak Çin adlarını kabul ettiklerine» dair açık ifade vardır. Klyas-torniy, nedense bu kıymetli telmihe el uzatmamıştır. Makale hem orijinal, hem de fikir açıdır.

L.R. Kızlasov, *Eski Türk yazılı anıtlardaki b a l b a l teriminin anlamı* (206-208). Yazar şimdiye kadar türeyişi bir türlü ortaya konulamayan b a l b a l kelimesi hakkında mevcut bilgiyi tekrarlamaktadır. Yalnız dikili taşlar içerisinde bazılarının, balbal olduğu açıklandığına dair, ileri sürdüğü fikir, şüphesiz, tanınmış yazara yeni bir hak kazandırmıştır.

M.S. Mihailov, *Sergey Esenin ve Nazım Hikmet* (209-215).

A.D. Novıçev, *Üçüncü Selim reformunun hazırlanması* (216-220). Makale bilhassa Enver Ziya Karaim eserleri üzerine yazılmıştır.

Yu. A. Petrosyan, *Genç Türkler hareketinin ideolojisi araştırmalarına dair* (221-227). Bizde jöntürkler adı altındaki hareketin liderlerinin görüşü üzerine kurulan Osmanlılık ideolojisini araştıran yazar, tamamiyle Türkiye tarihçilerinden faydalanmıştır. Yazar daha önceleri Türkiye konstitüsü mücadelesine ve tarihine dair, iyi birkaç eser yazmıştır. Osmanlı tarihinin araştırmacıları arasında yer almıştır. Faydalandığı kaynaklar arasında: Enver Ziya Karal, Şerif Mardin, Hikmet Bayur ve saire bulunmaktadır. Yazar sahanın bilicilerinden sayılır.

N.V. Pigulevskaya, *Bir daha Siro-Türkçesine dair* (228-232) Süryani harfleri ile yazılmış eski Türkçe üzerine ihtisası ve araştırmaları ile tanınmış bulunan Bayan yazar, şimdi de küçük bir Türkçe metin yayınlamaktadır. Emeği, ile saha bilgisine getirdiği yenilikler, yazarın bütün eserlerinde kendisini belirtmektedir. Yayımlanan metin Hara-Hoto şehrine aittir.

L.P. Potapov, *Tele etnonimi ve Altaylılar* (233-240). Tele etnonimi eski Türk toplumlarından birinin adıdır. Bunlarla Munduslar arasında bir akrabalık da mevcuttur. Makale dikkatle izlenecek bir karakterdedir.

G.V. Sorokoytovskaya, *Refik Halid ve A.P. Çehov* (241-245).

İ.V. Stebleva, *Arap-Fars kafiye teorisi ve Türk dilli şiir* (246-254). Son zamanlarda Orhun yazıtlarını da şiir haline sokarak bu teorinin propagandacısı bulunan Bayan Stebleva, aynı konu üzerinde geniş ara-

tırmaya koyulmuştur. Makalede asıl üzerinde durulan konu r a v i harfma göre yapılan vezin ve kafiye meselesidir.

A.S. Tveritinöva, *Türk vesikalarının yanındaki tarihi deyimlerden arapça b e r a y y a kelimesinin izahı* (255-261). Araştırmacıya göre b e r a y y a kelimesi arapça 'yarat, yap' anlamında olduğu halde, Türkçe vesikalara 'il, memleket, halk' gibi anlamda kullanılmıştır. Bayan Yazar kelimenin istikakı üzerinde durarak oldukça faydalı bir takım yeni 'anımlar' vücuda getirildiğini tespit etmektedir. Neticede Osmanlı devlet teşkilatındaki b e r a y y a kelimesinin ifade ettiği manaları bildirmektedir. Yazar aynı zamanda b e r a y y a ile r e a y a sınıflarını ve ayrıntılarını ortaya koymaktadır.

E.R. Tenişev, *Altayın eski Türk epigrafyası* (626-265). Eski Rum harfli Türk yazı araştırmacılarından biri sayılan yazar, K. Seydakmatov (belki de Seyid Ahmetov'dur) un Kazakistanda yayımladığı «*Dağlık Altaydaki eski Türk yazıtları*» adlı bir yazısını, yeniden yayınlamaktadır. Bu yazıtlar «Çarış» yazısıdır. Altay'a ait yazıların azlığına bakılacak olunursa, bu yeni yayının önemi bir kat daha artmaktadır. Yazı çeşnişi Talas yazıtlarının aşağı yukarı aynıdır. Konuca bu yazıtlar, tarihten fazla, yerli yaşayışa temas etmektedirler.

A. Caferoğlu

TYURKOLOGİÇESKİY SBORNİK 1970 (Türkoloji Dergisi). Akademiya Nauk SSSR, İnstitut Narodov Azii, Moskova 1970, 288 s.

Şimdiye kadar bu ad altında yayımlanan Derginin sayıca üçüncüsüdür. İçerisine aldığı zengin malzeme 1967 yılı Leningrad Türkoloji Kongresi bilim raporlarıdır. Dergi küçük bir kaç cümleden ibaret giriş dışında, tasnifçe üç (Filoloji, Tarih ve Haberler) bölüme ayrılmıştır.

Filoloji bölümünün ilk makalesi A.N. Kononov'un *Leningrad Türk dil bilimi* adlı yazısıdır. Gaye 1917-1967 yılları arasındaki Leningrad filoloji araştırmalarını tanıtmak ve ortaya koymaktır. Kendisinin de kısmen katıldığı bu elli yıllık Türkoloji araştırmaları faaliyeti, üstadın kadirbilir kalemi ile yeniden canlanmış, kendisinden önceki kuşağın hakkı verilmiştir. Sahayı pek iyi bilen sayın A.N. Kononov, bitaraf ve dürüst kalemi ile, Leningrad Türkoloji mektebinin silinmez şahsiyetlerini bitaraf bir görüşle tanıtmıştır. Ayrıca, Leningrad Türkoloji müesseseleri,